

Helse- og omsorgsdepartementet
Kommunal- og distriktsdepartementet

Oslo, 13. oktober 2023

Innspill til stortingsmelding om folkehelse og levekår i samiske områder

Norsk Fysioterapeutforbund (NFF) mener det er svært positivt at regjeringen i sin årlige stortingsmelding om samiske språk, kultur og samfunnsliv, for 2024 har folkehelse og levekår i samiske områder som tema.

Nasjonale helsemyndigheter har det overordnede ansvaret for likeverdige tjenester til befolkningen. Når ulikhet i helse er den viktigste folkehelseutfordringen her i landet er det derfor positivt at det kommer en stortingsmelding som adresserer de samiske helseutfordringene og forhåpentligvis vil foreslå tiltak som er egnet til å motvirke disse ulikhetene.

Regjeringen har bedt høringsinstansene komme med innspill rundt fire spørsmål:

1. Hva er spesielle folkehelse- og levekårsutfordringer i samiske områder?
2. Hvilke positive ressurser i samisk kultur og samfunnsliv kan styrkes på måter som gir god helse?
3. Hvor egnet er den generelle folkehelsepolitikken for å fremme helse i den samiske befolkningen, og hvilke tilpasninger trengs?
4. Hva kan regjeringen bidra med for å fremme folkehelse og levekår i samiske områder?

1. Hva er spesielle folkehelse- og levekårsutfordringer i samiske områder?

Større helseutfordringer

Flere undersøkelser har vist at den samiske befolkningen ser ut til å ha større helseutfordringer enn befolkningen uten samisk bakgrunn i de samme geografiske områder. Dette gjelder psykisk helse, tannhelse, men også generell helse. I tillegg viser det seg at personer med samisk bakgrunn, særlig samiske kvinner, rapporterer om høyere forekomst av fysisk, psykisk og seksuell vold. I løpet av barndommen har personer med samisk bakgrunn høyere risiko for å bli utsatt for slik vold enn personer uten samisk bakgrunn. Videre rapporteres det om høyere grad av opplevd diskriminering og sosialt stigma. Et annet funn er at samiske kvinner er mindre fysisk aktive enn ikke-samiske kvinner. Funnene som her er nevnt, er synliggjort blant annet i Sannhets- og forsoningskommisjonens

rapportⁱ, Folkehelseundersøkelsen i Troms og Finnmarkⁱⁱ, Meld. St.31 (2018-2019)ⁱⁱⁱ og resultater fra SAMINOR^{iv,v}.

Tillit, språk- og kulturkunnskap

Samiske pasienter er bosatt over hele landet med en helsetjeneste med liten kunnskap om samisk språk og kultur, og der mulighet til å bruke eget språk er liten. Dette gir dårligere kvalitet på tjenesten og øker faren for feilbehandling^{vi}. I tillegg er det nå godt dokumentert at den samiske befolkningen har blitt utsatt for overgrep fra majoritetsbefolkningen over mange år, og at de derfor på gruppenivå har lavere tillit til helsevesen og offentlig sektor enn majoritetsnordmenn.

- NFF mener at tiden for å bygge tillit definitivt er inne nå, så satsingen må være tung, tydelig og samordnet.

2. Hvilke positive ressurser i samisk kultur og samfunnsliv kan styrkes på måter som gir god helse?

De som best kan svare på disse spørsmålene er nok samene og de som kjenner samene godt.

I en undersøkelse utført av Regionalt kunnskapssenter for barn og unge, Nord på oppdrag av Mental helse ungdom^{vii} viser det seg at selv om mye handler om utfordringer, angst, depresjon og stress er det også oppløftende funn, som at samisk ungdom er tilfreds med livet, har høy motstandsdyktighet, sterk tro på fremtiden og en selvfølelse, et kroppsbilde og livstilfredshet som er innenfor normalen.

- NFF støtter at stortingsmeldingen også må ha et fokus på den styrke som ligger i samisk kultur og belyse hvilke folkehelseressurser som ligger i denne. Når disse er godt kartlagt, må de deretter bredt formidles.

3. Hvor egnet er den generelle folkehelsepolitikken for å fremme helse i den samiske befolkningen, og hvilke tilpasninger trengs?

Hovedprinsippet i norsk helsevesen er en felles, inkluderende helsetjeneste og i norsk politikk står tanken om inkludering og desentralisering sterkt, jf. tidligere reformer som ansvarsreform og psykiatireform. Men tjenestene må i mye større grad enn før evne å håndtere diversitet. NFF er enig med Sametinget om at det blant annet handler om kompetanse i kultur og språk:

- Det er Sametingets vurdering at manglende kompetanse om samisk språk og kultur i kommunene er en utfordring. Etter Sametingets syn er dette til hinder for å nå målet om likeverdig helse- og sosialtjenester til det samiske folk. Sametinget mener at kunnskapen om samisk språk og kultur i større grad må være tilgjengelig i kommunale helse- og omsorgstjenester, gjennom integrering i kommunale helse- og omsorgsplaner, og i tjenesteutførelse. Kunnskapen må institusjonaliseres, og kan ikke være avhengig av enkelte medarbeideres interesse for tilrettelegging for samiske pasienter. Sametinget erfarer at det siste ofte er tilfelle i dag^{viii}.

- NFF mener det er behov for kompetanseutveksling om kultur og språk slik at majoritetsbefolkningen får økt sin kunnskap om samisk/kvensk/nordfinsk kultur og språk.
- Det bør også diskuteres behov for eventuelle spesielle tilpasninger av folkehelsestjenestene gjennom folkehelsepolitikken. Den samiske befolkningen må spørres om dette.

4. Hva kan regjeringen bidra med for å fremme folkehelse og levekår i samiske områder?

Kunnskap og kompetanse

Grunn- og etterutdanning: Gjennom RETHOS er samenes status som urfolk og samenes rettigheter, samt inkludering og likeverdige tjenester satt på dagsorden i bachelorutdanningene gjennom spesifikke læringsutbyttebeskrivelser.

- NFF mener at også helsepersonell med eldre utdanninger har behov for mer kunnskap som gir språk- og kulturforståelse.

Utvikle ordninger for å få samisk befolkning til å ta profesjonsutdanninger: Ved opptak til medisinstudiet ved Universitetet i Bergen og Universitetet i Tromsø (UiT) er det en egen kvote for samiske medisinstudenter, med formål om å rekruttere flere samiske leger. Det er også igangsatt sykepleierutdanning med spesialkunnskap i samisk språk og kultur ved UiT. Egen forskrift om nasjonal retningslinje for samisk sykepleierutdanning trådte også i kraft i 2022. Ved bachelorutdanningene for blant annet fysioterapeuter og ergoterapeuter ved UiT er det også egne kvoter for søkere med samisk språkkompetanse.

- NFF mener at eksisterende tiltak som er gjort for å få den samiske befolkningen til å ta profesjonsutdanninger i helse er gode tiltak som kan utvikles videre.

Forskning:

- NFF mener det blant annet bør tilrettelegges for forskning om:
 - Helseressursene i den samiske kulturen
 - Samisk befolknings forståelser av helse og helsehjelp
 - Tjenesteforskning: Når det planlegges og igangsettes ulike helsetjenestetiltak er det viktig at disse evalueres (følgforskning) og erfaringer formidles. Eksempelvis har Røros kommune, St. Olavs hospital og Sørsamisk helsenettverk igangsatt et samhandlingsprosjekt. Samisk helseteam^{ix} er en gruppe helsepersonell med spesialkompetanse på samisk språk og kultur. Helsehjelpen skal gis på eget språk og med bakgrunn i samisk kultur. Dette teamet skal skape både kliniske tjenester, bidra til informasjonsformidling til kommuner og helseforetak, samt etablere kontakt med kommuner og reinbeitedistrikter.
 - Forskningen på omsorgstjenester har økt de senere år, men er fortsatt svak. Senter for omsorgsforskning, som er under oppbygging, har mandat til å samle, produsere og formidle kunnskap om omsorg og omsorgsarbeid. Inkludert i senterets oppdrag er å se på alle brukergrupper, uavhengig av alder, bakgrunn, med videre. Senteret samarbeider tett med de fem utviklingssentrene for sykehjem og hjemmetjenester^x. Senteret ved UiT og Nord Universitet følger opp Utviklingscenter for sykehjem og hjemmetjenester til den samiske befolkningen i Finnmark^{xi}. Regjeringen bør fortsatt støtte både forskningscenteret og utviklingscenteret.

SAMINOR: Helse- og levekårsundersøkelsen i områder med samisk og norsk bosetting. Vi mangler kunnskap om den samiske befolkningens helsesituasjon. Saminor som ble etablert i 2003, bidrar til økt kunnskap og det er svært positivt at regjeringen både gjennom Statsbudsjettet for 2023 og 2024 har bevilget henholdsvis 20 og 13 millioner kroner til Saminor 3, som igangsettes høsten 2023.

- NFF mener at når vi vet hvor viktige de store helseundersøkelsene i Norge, som HUNT-undersøkelsene og Tromsø-undersøkelsene har vært for å følge utviklingen i befolkningens helsesituasjon er, er det viktig at også Saminor-undersøkelsene sikres økonomisk støtte fremover.

Helsefremmende og forebyggende helsetjenester

Selv om det sies at helsetjenesten kun omfatter 10 prosent av folkehelsearbeidet, er det viktige 10 prosent!

Fysioterapeuter er kjernepersonell i disse tjenestene, for dette er tjenester som skal og må være tverrfaglig sammensatt. Når vi vet at samiske barn og kvinner opplever mer vold enn den ikke-samiske befolkningen, er det viktig at dette forebygges. Det er også viktig at vold fanges opp så tidlig som mulig, og vår erfaring er at det ikke er uvanlig at det nettopp er fysioterapeuter som først fanger dette opp. For vold kan gjerne «sette seg i kroppen» og komme til uttrykk som smerter – gjerne i muskel- og skjelettapparatet.

Når det gjelder frisklivssentraler har 27 av Troms og Finnmarks 39 kommuner frisklivssentral^{xii}.

- NFF mener det er viktig å satse helhjertet på de helsefremmende og forebyggende tjenestene som helsestasjon, skolehelsetjeneste, helsestasjon for unge og frisklivssentraler i samiske områder.
- NFF mener at hvis satsingen på frisklivssentraler skal være reell, må frisklivssentraler bli lovpålagt tjeneste og et helt tydelig svar på å organisere helsefremmende og forebyggende arbeid i kommunene. Videre må det også følge stabile finansielle overføringer og lokal forankring.
- NFF mener at fysioterapeutdekningen må økes i kommuner med samisk befolkning.

Vennlig hilsen

Gerty Lund
forbundsleder NFF

Kari Bente Sørli
seniorrådgiver

Elektronisk godkjent 13. oktober 2023.

ⁱ <https://www.stortinget.no/globalassets/pdf/sannhets--og-forsoningskommisjonen/rapport-til-stortinget-fra-sannhets--og-forsoningskommisjonen.pdf>

ⁱⁱ https://www.tffk.no/f/p1/i2c5ac7f4-6b0d-485d-96d2-a68d9de030c2/rapport_troms_finnmark_sshf_redigert_april2020.pdf

ⁱⁱⁱ <https://www.regjeringen.no/contentassets/b3497da7cab1411094b96772d57b8d4e/no/pdfs/stm201820190031000dddpdfs.pdf>

-
- ^{iv} <https://helsedata.no/no/forvaltere/universitetet-i-tromso/saminor---helse--og-levekarsundersokelsen-i-omrader-med-samisk-og-norsk-bosetting/>
- ^v <https://bmcpublihealth.biomedcentral.com/articles/10.1186/s12889-021-11744-2>
- ^{vi} <https://sametinget.no/barnevern-helse-og-sosial/helse/>
- ^{vii} <https://utdanningsforskning.no/artikler/2021/unge-samer-sliter-viser-rapport-for-mental-helse-ungdom/>
- ^{viii} Meld. St. 31 (2018–2019) - regjeringen.no Sitat fra pkt. 5.2
- ^{ix} <https://stolav.no/seksjon/samisk/Documents/pdf-samisk-helseteam-brosjyre%20.pdf>
<https://roros.kommune.no/helse-og-omsorg/samisk-helseteam/>
- ^x <https://www.utviklingssenter.no/om-oss/om-oss>
- ^{xi} <https://www.utviklingssenter.no/utviklingssentre/troms-og-finnmark-samisk>
- ^{xii} <https://www.helsedirektoratet.no/tema/frisklivssentraler/oversikt-over-kommuner-med-frisklivssentral#tromsogfinnmarkromssajafinnm%C3%A1rkkufylka>